

2021

MONITOROVACIA SPRÁVA O GLOBÁLNO M VZDELÁVANÍ

STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA,
KAUKAZ A STREDNÁ ÁZIA

Inklúzia a vzdelávanie: VŠETCI ZNAMENÁ VŠETCI

ZHRNUTIE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Global
Education
Monitoring
Report

Network of Education Policy Centers

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

Inklúzia vo vzdelávaní, t. j. záväzok zakotvený v ciele udržateľného rozvoja č. 4, predstavuje proces pozostávajúci z krokov, ktoré podporujú rozmanitosť, budujú pocit spolupatričnosti a vychádzajú z presvedčenia, že každý jednotlivec má hodnotu a potenciál. Systémy vzdelávania by mali reagovať na potreby všetkých žiakov a prístupovať k rozmanitosti žiakov ako k zdroju a nie problému. Zabezpečenie kvalitného inkluzívneho vzdelávania je spojené so sociálnou inklúziou.

Kľúčové myšlienky

Stredná a východná Európa, Kaukaz a Stredná Ázia zaznamenali pokrok v prístupe k inkluzívnemu vzdelávaniu, ktorý je založený na právach.

- Počas uplynulých 20 rokov sa rapídne zvýšili úrovne vzdelania, ktoré patria medzi najvyššie na svete. Podiel detí, ktoré si neplnia školskú dochádzku, sa znížil o polovicu.
- Dva z troch systémov vzdelávania uplatňujú pojem „inklúzia“ vo význame, ktorý zahŕňa viaceré marginalizované skupiny.
- Krajiny upúšťajú od medicínskeho modelu. Percentuálny podiel detí so zdravotným postihnutím v špeciálnych školách sa znížil zo 78 % v roku 2005/06 na 53 % v roku 2015/16. Percentuálny podiel detí v pobytových zariadeniach klesol za rovnaké obdobie o 30 %.
- Školy rozširujú svoje podporné systémy, ktoré sú čoraz flexibilnejšie. Z 30 systémov vzdelávania, ktoré boli predmetom skúmania, 23 umožňovalo poradenstvo a mentoring, 22 ponúkalo asistenciu pri učení a 21 zabezpečovalo podporu špecialistov a terapeutov.

Prechod k inklúzii ešte zďaleka nie je dokončený.

- Mnohé krajiny tohto regiónu sa musia zbaviť dedičstva vo forme segregovaného vzdelávania, ktoré bolo v minulosti nesprávne považované za efektívne riešenie. V celkovom meradle sa v strednej a východnej Európe naďalej umiestňuje do špeciálnych škôl jeden z troch žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami.
- V Gruzínsku, Kirgizsku a Mongolsku dosahuje podiel mladých ľudí so zdravotným postihnutím v populácii detí, ktoré si neplnia školskú dochádzku, dvojnásobok v porovnaní s podielom v populácii detí, ktoré školu navštevujú.
- V 15 z 30 systémov vzdelávania závisí prijatie do školy od lekárskeho a psychologického posudku a iných postupov výberu.
- To, čo sa považuje za inkluzívnu pedagogiku, môže naopak predstavovať medicínsky definovaný dôraz na zdravotné postihnutie. V Bielorusku sa v integrovaných triedach používajú dvojité učebné osnovy: štandardné pre všeobecné vzdelávanie a iné pre špeciálne vzdelávanie; spoločná výučba sa obmedzuje len na zúžený zoznam predmetov.

- Len jeden z dvoch učiteľov v regióne sa cíti byť pripravený na výučbu v zmiešanom prostredí a jeden z troch v multikultúrnom prostredí. Starnutie učiteľov ešte viac zdôrazňuje túto potrebu.
- Zapojenie žiakov a rodičov by malo byť intenzívnejšie; účasť žiakov na tvorbe učebných osnov sa uvádza len v prípade Moldavskej republiky. Názory žiakov sa zriedka zohľadňujú v rámci tvorby politík.

Iné formy segregácie a diskriminácie naďalej pretrvávajú a bránia inklúzii.

- Približne 60 % mladých Rómov, Aškalov a Egypťanov na Balkáne nenavštevuje stredné školy vyššieho sekundárneho vzdelávania. Diagnóza mentálneho postihnutia sa u príslušníkov týchto skupín vyskytuje v nepomerne väčšom počte. Na Slovensku podiel Rómov z počtu žiakov, ktorí navštevujú špeciálne školy, tvoril 42 % v roku 2018.
- V Mongolsku dokončí stredoškolské štúdium 94 % žiakov z najbohatších rodín, ale len 37 % žiakov z najchudobnejších rodín.
- V Turecku, ktoré má najvyšší počet utečencov na svete, absorboval systém verejného školstva viac než 600 000 Sýrčanov, no 37 % sýrskych utečencov naďalej zostáva mimo procesu výučby.
- V 22 z 30 systémov vzdelávania existujú samostatné školy alebo triedy pre jazykové menšiny. Takéto paralelné poskytovanie výučby pôsobí v mnohých prípadoch proti inklúzii.
- Z rodovej rovnosti vo vzdelávaní sa stala veľmi spochybnovaná téma. Vo viacerých krajinách tradičné rodové hľadisko posilňuje rodové stereotypy.
- Len 7 z 23 krajín uplatňuje politiky alebo akčné plány, ktoré výslovne zakazujú šikanovanie na školách z dôvodu sexuálnej orientácie a rodovej identity alebo sa týmto problémom zaoberajú.
- Počas pandémie spôsobenej ochorením COVID-19 sa v 76 % z 23 krajín zabezpečovala podpora žiakom so zdravotným postihnutím (napr. znaková reč v on-line vzdelávacích programoch) a v 52 % sa podpora poskytovala flexibilným učiacim platformám s možnosťou nastaviť si vlastné tempo.
- Menej krajín podporovalo prístup k infraštruktúre vo vzdialených oblastiach (43 %), zabezpečovalo tvorbu učebných materiálov pre žiakov, ktorí hovoria menšinovým jazykom, alebo poskytovalo ďalšiu podporu chudobným domácnostiam (38 %).

Odporúčania

Vzhľadom na skutočnosť, že tento región vstupuje do poslednej dekády opatrení zameraných na dosiahnutie cieľa udržateľného rozvoja č. 4, týchto 10 odporúčaní odzrkadľuje hlboké korene bariér, ako aj príležitosti, ktoré ponúka široké spektrum otázok súvisiacich s inklúziou.

1 **Prehĺbiť porozumenie inkluzívnemu vzdelávaniu: jeho súčasťou by mali byť všetci žiaci – a v tomto prípade všetci znamenajú všetci.**

Inkluzívne vzdelávanie by malo zahŕňať všetkých žiakov. Aj keď vo väčšine vzdelávacích systémov v regióne je inklúzia definovaná spôsobom, ktorý uznáva viaceré marginalizované skupiny nad rámec žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami alebo zdravotným postihnutím, takúto rozšírenú rozsah pôsobnosti by sa napriek tomu mal považovať len za jeden z krokov smerujúcich ku konečnému odklonu od akejkoľvek formy definovania alebo identifikovania žiakov na základe kategórií alebo skupín. Jednoznačnosť terminológie na všetkých úrovniach implementácie bude rozhodujúca.

2 **Žiaci sa musia dostať do centra záujmu: inklúzia nie je len výsledok; predovšetkým ide o proces a skúsenosť.**

Žiaci môžu mať z učebných materiálov pocit, že ich záujmy nie sú zastúpené, resp. že odzrkadľujú stereotypy. Napriek tomu nie sú zapojení do tvorby učebných osnov. Okrem žiackych školských rád v niektorých krajinách nebolo zaznamenaných veľa prípadov, kedy boli názory žiakov vypočuté a realizované. V rámci úsilia zabezpečiť kvalitné vzdelávanie by sa mal počítať každý názor. Právo na dobrý fyzický stav a duševné zdravie, pocit šťastia, bezpečia a spolupatričnosti sú rovnako dôležité ako právo na vzdelávanie. Pozitívna atmosféra v triede, kde učitelia dokážu uznať a podporiť snahu žiakov, je nevyhnutná. Pocit spolupatričnosti ku škole a k rovesníkom je dôležitý, a to najmä v prípade zraniteľných detí, ktorým hrozí väčšie riziko vylúčenia.

3 **Zapojiť sa do zmysluplných konzultácií s komunitami a rodičmi: inklúziu nemožno presadzovať zhora.**

Základnou bariérou pre inklúziu vo vzdelávaní je nedostatočné presvedčenie, že inklúzia je dosiahnuteľná a potrebná. Rodičia, opatrovníci, rodiny a komunity môžu mať diskriminačné postoje k pohlaviu, zdravotnému postihnutiu, etnickej príslušnosti alebo náboženskému vyznaniu, pričom takéto postoje môžu zbrzdiť alebo zastaviť úsilie smerujúce k realizácii reforiem v oblasti inkluzívneho vzdelávania. Na druhej strane rodičia zraniteľných detí môžu odhlásiť svoje deti zo škôl v hlavnom prúde vzdelávania, ak majú pocit, že takéto školy nenapĺňajú potreby ich detí. Vlády by mali otvoriť priestor pre rodičov a komunity, aby mohli vyjadriť svoje preferencie pri tvorbe politik. Názor rodičov by sa mal zohľadniť aj pri rozhodnutiach založených na lekárskom a psychologickom posúdení, pričom je potrebné sprístupniť inkluzívne alternatívy.

4 **Vytvoriť priestor pre neštátne subjekty na riešenie a zaplnenie medzier: zabezpečiť, aby sa usilovali o dosiahnutie rovnakého cieľa v inklúzii.**

Základnou úlohou občianskej spoločnosti v rámci organizovanej činnosti je pôsobiť ako obhajca a strážca práva na inkluzívne vzdelávanie. Kampane na zvýšenie povedomia pomáhajú nakloniť verejnú mienku v prospech inklúzie. Vlády by mali vytvoriť podmienky, ktoré mimovládny organizáciám (MVO) umožnia monitorovať plnenie vládnych záväzkov a zastať sa tých, ktorí sú vylúčení zo vzdelávania. Pretože MVO vyplňajú medzery aj v poskytovaní služieb jednak na základe zmluvy alebo z vlastnej iniciatívy, vlády musia zabezpečovať vedenie tohto procesu a udržiavať dialóg s MVO tak, aby ich služby smerovali k inklúzii, spĺňali štandardy a nekopirovali služby iných poskytovateľov, resp. aby navzájom nesúťažili o obmedzené zdroje. Namiesto toho by mali byť udržateľné a zosúladené s národnými stratégiami, plánmi a politikami a mali by byť ich súčasťou.

5 **Zabezpečiť spoluprácu medzi ministerstvami, sektormi a úrovňami: inklúzia vo vzdelávaní je len podskupinou sociálnej inklúzie.**

Partnerstvo je kľúčovým slovom v úsilí vlády smerom k dosiahnutiu inklúzie. Ministerstvá, ktoré sú z administratívneho hľadiska spoločne zodpovedné za inkluzívne vzdelávanie, musia spolupracovať pri identifikovaní potrieb, výmene informácií a tvorbe programov. Medzirezortná spolupráca v tvorbe, realizácii a koordinácii politik je v rámci regiónu bežná. Potreby v oblasti spoločného využívania dát však treba posilniť na účel podpory včasnej intervencie a zmiernenia vplyvu nepriaznivých počiatočných podmienok z hľadiska napredovania v škole a učení. Na dosiahnutie inklúzie je potrebná vertikálna spolupráca medzi ústrednými a miestnymi orgánmi. Koordinované opatrenia v oblasti zabezpečenia kvality sú dôležité z hľadiska zavedenia úspešných postupov v inkluzívnom vzdelávaní.

6 **Spoločné využívanie odborných znalostí a zdrojov: len týmto spôsobom môže byť prechod k inklúzii udržateľný.**

V mnohých ohľadoch dosiahnutie inklúzie predstavuje výzvu z hľadiska manažmentu. Ľudské a materiálne zdroje na riešenie rozmanitosti sú sústredené do malého počtu miest vzhľadom na dedičstvo v podobe segregovaného poskytovania výučby a sú nerovnomerne rozdelené. Na ich flexibilné rozdelenie sú potrebné mechanizmy a stimuly s cieľom zabezpečiť, aby odborné znalosti špecialistov mohli podporiť prechod škôl v hlavnom prúde vzdelávania k inklúzii. Takisto sú potrebné zmeny v mechanizmoch financovania. Financovanie pre špeciálne a oddelené vzdelávanie, ktoré závisí od formálnych rozhodnutí sociálnych a zdravotníckych služieb, vedie k strategickému správaniu rodičov, škôl a miestnych

orgánov, aby mohli získať nárok na pridelenie zdrojov. Krajiny by mali pridelať zdroje na základe uznaných potrieb škôl alebo miestnych orgánov na účely podporných služieb.

7 Uplatňovať univerzálny dizajn: zabezpečiť, aby inkluzívne systémy naplnili potenciál každého žiaka.

Jednoduchý, no účinný koncept univerzálneho dizajnu sa v oblasti vzdelávania spája s dizajnom školských budov, ktorý umožňuje prístup žiakom so zdravotným postihnutím. Jeho význam bol rozšírený tak, aby opisoval flexibilné vzdelávacie prostredia. Obrovský potenciál asistenčných technológií pre žiakov so zdravotným postihnutím sa ešte nevyužíva naplno. No základná myšlienka flexibility, ktorou je prekonávanie bariér v interakcii medzi žiakom a systémom, sa nevzťahuje len na formu, ale aj na obsah. Všetci žiaci by sa mali vzdelávať podľa rovnakých, flexibilných, relevantných a prístupných učebných osnov. Treba prekonať výzvy, ktoré pramenia z toho, ako sa v učebniciach odrzkadluje rodová rovnosť alebo príslušnosť k etniku. Prispôbené hodnotenie by malo žiakom pomôcť pri preukazovaní svojho napredovania v škole a zlepšiť príležitosti pre žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami.

8 Príprava, posilnenie úlohy a motivácia učiteľov a podporného personálu: každý by mal byť pripravený na výučbu všetkých žiakov.

Učitelia potrebujú zaškolenie v oblasti inklúzie, nie však vo forme špecializovanej témy, ale ako základného prvku ich pregraduálneho a nepretržitého vzdelávania s cieľom vyhnúť sa presadzovaniu zakorených predstáv o nedostatočnosti niektorých žiakov z hľadiska schopnosti zvládnuť učivo. Spôsobilosti súvisiace s inklúziou nie sú vždy vyžadované pri certifikácii a udeľovaní licencií učiteľom. Riaditelia škôl by mali byť pripravení komunikovať a zavádzať inkluzívny étos školy. Podporných pracovníkov nie je v mnohých prípadoch dostatok, pričom musia plniť povinnosti, ktoré nesúvisia s pomáhaním učiteľom a žiakom. Pedagogickí asistenti by nemali preberať výhradnú zodpovednosť za žiakov, pretože takýto prístup môže prispievať k ich segregácii.

9 Údaje o inklúzii a na účely inklúzie sa musia zbierať s pozornosťou a rešpektom: treba sa vyhnúť stigmatizujúcemu nálepkovaniu.

Zameranie úsilia v oblasti zberu údajov na identifikované skupiny pomáha zviditeľniť tých, ktorí sú znevýhodnení. Môže však viesť k nálepkovaniu detí a nadobudnúť podobu sebanapľnajúcej sa predpovede. Záujem o podrobné alebo spoľahlivé dáta by nemal byť uprednostnený pred potrebou zabezpečiť, aby žiadny žiak neutrpel ujmu. Nie všetky deti, ktoré musia čeliť bariéram v inklúzii, patria do identifikovateľnej alebo uznanej skupiny, pričom iné deti môžu zároveň spadať do viacerých takýchto skupín. Informačné systémy pre riadenie vzdelávania by mali pokrývať vstupné údaje, procesy, výstupné údaje a výsledky v súvislosti so všetkými žiakmi a na viacero použití, nielen na rozdelenie zdrojov. Mali by sa zamerať na monitorovanie skúseností žiakov v oblasti inklúzie v rámci zabezpečenia kvality a zodpovednosti. Monitoring by mal byť z hľadiska metodiky inkluzívny.

10 Učenie sa od partnerov: prechod na inklúziu nie je jednoduchý.

Inklúzia vo vzdelávaní znamená odklon od diskriminácie. Tempo ani konkrétny spôsob takéhoto prechodu sa nedá stanoviť; každá spoločnosť sa môže vydať svojou vlastnou cestou. Veľa znalostí však možno získať v rámci spoločného využívania skúseností na všetkých úrovniach od sietí pedagógov a učiacich sa komunit až po národné, regionálne alebo globálne platformy. Príležitosti na dialóg o politikách by sa mali využiť na nastavenie systémov vzdelávania smerom k rozmanitosti, ktorá je sama osebe niečím, čo treba vyzdvihovať.

© UNESCO, 2021

Prvé vydanie

Publikované v roku 2021:

Organizácia Spojených národov pre

vzdelávanie, vedu a kultúru

Sieť centier vzdelávacej politiky

(Network of Education Policy Centers)

Európska agentúra pre rozvoj špeciálneho

a inkluzívneho vzdelávania

Preklad: Paspартu Multilingual Translation Services

Grafické spracovanie: Blossom

Grafická úprava: Blossom

Sadzba: UNESCO

Fotografia na titulnej strane: UNICEF/UNI42671/

Roger LeMoyné

Táto skrátená verzia správ
za región strednej a východnej Európy, Kaukazu
a Strednej Ázie pre rok 2021 a
všetky súvisiace materiály sú k dispozícii
na stiahnutie tu:

[Bit.ly/Eurasia2021inclusion](https://bit.ly/Eurasia2021inclusion)

Táto publikácia je k dispozícii
v rámci otvoreného prístupu na základe licencie
Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (Uvedte pôvod –
zachovajte licenciu)
(CC-BY-SA3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>).

Používaním obsahu tejto publikácie
sa používateľ zaväzuje
k podmienkam používania pre UNESCO Open
Access Repository.

Táto licencia sa vzťahuje výhradne
na textový obsah publikácie.
Použitie akéhokoľvek materiálu,
ktorý nie je jednoznačne
identifikovaný ako materiál, ktorý patrí UNESCO,
je možné len s predchádzajúcim súhlasom,
ktorý možno vyžiadať na adrese:
publication.copyright@unesco.org.